

A

Study and Development of Her Majesty's Fund for Drug Control Learning Center in Bangkok Metropolis

Usa Sutthisakorn^{1*}, Sirirat Janyarat² and Benjaporn Deekhuntod³

Received: July 29, 2021 Revised: August 27, 2021 Accepted: February 11, 2022

Abstract

This research article aimed to study Her Majesty's Fund for Drug Control Learning Centers in Bangkok in terms of learning resources/bases, management processes, factors of learning success, and ways to develop the Centers, as well as guidelines for their operation. The qualitative research was conducted from 1st October 2020 to 28th February 2021. The total of 221 participants from focus group interviews with staff of the Centers and residents in 25 communities and knowledge sharing with staff of the Centers, social developers, and Bangkok Area Narcotics Control Office's staff was used as the data. The results found 12 learning resources/bases. The management used the proactive operation, management planning, continuous operation monitoring, integration of Her Majesty's Fund activities with community activities, taking care of the community member well-beings, and working with networks. Learning success came from leaders who have vision, body of knowledge, and experience; participation of the committee and community members; strong social networks; and youth leaders who will continue their work. The Learning Center wanted to develop further were physical and environmental development; body of knowledge that helps prevent drug problems and improve quality of life; expansion of the network; and development of the new youth leaders. The suggestions of various guidelines were discussed.

Keywords: Bangkok metropolis, Her Majesty's Fund for Drugs Control, learning center

¹ Department of Interdisciplinary Studies, School of Humanities, University of the Thai Chamber of Commerce

² Innovative Learning Center, Srinakharinwirot University

³ Faculty of Fine-Applied Arts and Cultural Science, Mahasarakham University

* Corresponding author. E-mail: usa_sut@utcc.ac.th

การศึกษาและพัฒนาศูนย์เรียนรู้ กองทุนแม่ของแผ่นดินในกรุงเทพมหานคร

อุสา สุทธิสาคร^{1*} สิทธิรัตน์ จรรย์รัตน์² และ เบญจพร ดีขุนทด³

วันรับบทความ: July 29, 2021 วันแก้ไขบทความ: August 27, 2021 วันตอบรับบทความ: February 11, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดินในกรุงเทพมหานคร ด้านการจัดแหล่งเรียนรู้/ฐานการเรียนรู้ กระบวนการบริหารจัดการ ปัจจัยความสำเร็จในการเรียนรู้และสิ่งที่ศูนย์เรียนรู้จะพัฒนาต่อไปและมีข้อเสนอแนะต่อการทำงานศูนย์เรียนรู้ ดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพตั้งแต่ 1 ตุลาคม 2563-28 กุมภาพันธ์ 2564 เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานในศูนย์เรียนรู้และคนในชุมชน 25 แห่ง จัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มผู้ปฏิบัติงานศูนย์เรียนรู้ นักพัฒนาสังคมและเจ้าหน้าที่ ปปส. กทม.จำนวนทั้งสิ้น 221 คน ผลการวิจัยพบการจัดแหล่งเรียนรู้/ฐานเรียนรู้ 12 ฐาน ด้านกระบวนการบริหารจัดการ พบการทำงานเชิงรุก การวางแผนการดำเนินงาน ติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ บูรณาการกิจกรรมกองทุนแม่สอดคล้องประสานกับกิจกรรมของชุมชน ดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนและทำงานร่วมกับเครือข่าย ด้านปัจจัยความสำเร็จในการเรียนรู้เกิดจาก ผู้นำมีวิสัยทัศน์ องค์กรความรู้และประสบการณ์ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการและคนในชุมชน มีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็งและมีเยาวชนพร้อมสานต่องาน ด้านสิ่งที่ศูนย์เรียนรู้ ต้องการจะพัฒนาต่อไป ได้แก่ การพัฒนาด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมในชุมชน องค์กรความรู้ที่ช่วยป้องกันแก้ไขปัญหาเสถียรและพัฒนาคุณภาพชีวิต ขยายเครือข่ายให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และพัฒนาแกนนำเยาวชนรุ่นใหม่ โดยมีข้อเสนอแนะต่อการทำงานของศูนย์เรียนรู้ ที่หลากหลาย

คำสำคัญ: กรุงเทพมหานคร กองทุนแม่ของแผ่นดิน ศูนย์เรียนรู้

¹ สาขาสหวิทยาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

² สำนักนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

³ คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

* Corresponding author. E-mail: usa_sut@utcc.ac.th

บทนำ

ปัญหาสาธารณสุขเป็นปัญหาความมั่นคงของประเทศ แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.2561-2580 มีแนวทางการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ตั้งแต่ต้นทาง กลางทาง ปลายทาง ตั้งแต่การยุติแหล่งผลิต สกัดกั้นการนำเข้า เสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนชายแดน เสริมสร้างปัจจัยเอื้อต่อการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดในครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ดูแลผู้ใช้ ผู้เสพ ผู้ติดยาเสพติด ให้เข้าถึงการบำบัดรักษาที่เหมาะสม สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่ายในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้สามารถอยู่ร่วมในสังคมชุมชน ได้อย่างปกติสุขและเท่าเทียม (สำนักงานศูนย์อำนวยการป้องกันและแก้ไขยาเสพติดกรุงเทพมหานคร, 2561) สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) มีหลักการสำคัญคือ ยึด “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยมี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ในประเด็นการป้องกันแก้ไขปัญหาสาธารณสุข มียุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ ตั้งแต่พัฒนาการวัยเด็กปฐมวัยให้มีสุขภาพกายและใจที่ดี มีทักษะทางสมอง ทักษะการเรียนรู้ และทักษะชีวิต เพื่อให้เติบโตอย่างมีคุณภาพควบคู่กับการพัฒนาคนไทยในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี มีสุขภาวะที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัย มีจิตสำนึกที่ดีต่อสังคมส่วนรวม มีทักษะความรู้และความสามารถปรับตัวเท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วบนพื้นฐานของการมีสถาบันทางสังคมที่เข้มแข็งทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันชุมชน และภาคเอกชนที่ร่วมกันพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีคุณภาพสูงและเป็นทุนทางสังคมสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

ดังนั้น แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ได้สะท้อนให้เห็นความสำคัญของ “ทุนมนุษย์” ในฐานะเป็นทรัพยากรที่สำคัญและชี้ให้เห็นสิ่งที่เป็นพื้นฐานและกลไกสำคัญที่จะนำมาสู่ปฏิบัติการของการป้องกันแก้ไขยาเสพติดได้ในภาพรวมของประเทศ คือ “ชุมชน” เนื่องจากชุมชนเป็นหน่วยย่อยของโครงสร้างการปกครองของประเทศ หากชุมชนเข้มแข็งก็จะสามารถช่วยในการป้องกันแก้ไขปัญหาสาธารณสุขที่เป็นภัยคุกคามต่อปัญหาความมั่นคงและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศไทยได้ ดังสายพระเนตรที่ยาวไกลของ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ทรงห่วงใยต่อปัญหาสาธารณสุขที่แพร่ระบาดในสังคม นับแต่ปี พ.ศ.2547 ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้นำไปใช้ประโยชน์ในการป้องกันแก้ไขปัญหาสาธารณสุขอย่างยั่งยืน สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) จึงได้นำพระราชทรัพย์ดังกล่าวสมทบกับงบประมาณ ป.ป.ส. จัดตั้งเป็น “กองทุนแม่ของแผ่นดิน” เพื่อมอบให้กับหมู่บ้าน/ชุมชน เป็นเงินประเดิมเริ่มต้น กองทุนละ 8,000 บาท โดยมุ่งหวังให้เป็นศูนย์รวมของคนในชุมชน ที่ร่วมกันประกอบกรรมดี น้อมนำยุทธศาสตร์พระราชทานในงานพัฒนาที่มุ่งเน้นให้พสกนิกรมีอาชีพ สร้างรายได้ ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง พัฒนาคุณธรรม ภูมิปัญญา ท้องถิ่น รักษาทรัพยากรธรรมชาติ พึ่งตนเอง ขจัดปัญหาเสติดบนพื้นฐานของการให้อภัยทางสังคม ความรู้ รักสามัคคี สร้างความสมานฉันท์ของคนในสังคม และร่วมกันเอาชนะปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยแนวทางแห่งสันติวิธี สร้างพลังแห่งความดีงาม เพื่อให้สังคมและชุมชนนั้นเป็นสังคมแห่งคุณธรรม (กรมการพัฒนาชุมชน, 2555) ในปี พ.ศ.2563 มีการดำเนินงานของกองทุนแม่ของแผ่นดินอย่างต่อเนื่อง จำนวน 12,189 กองทุน โดยชุมชน

กองทุนแม่ของแผ่นดินในเขตกรุงเทพมหานครได้ดำเนินการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดมาตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2548 ในปี พ.ศ.2563 มีกองทุนแม่ของแผ่นดินในกรุงเทพมหานครจำนวน 848 ชุมชน (สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กรุงเทพมหานคร, 2563)

กองทุนแม่ของแผ่นดินได้มีบทบาทสำคัญในฐานะภาคประชาชนที่ดำเนินการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดคู่ขนานไปกับการทำงานของภาครัฐ ดังงานวิจัยของ ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ (2557) ศึกษาศักยภาพชุมชนในการจัดการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดตามโครงการกองทุนแม่ของแผ่นดิน บ้านเหล่าน้อย อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม พบว่า การจัดการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดต้องใช้จิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน ในการตระหนักถึงปัญหาและดำเนินการภายในชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรมผสมผสานกับการสร้างเครือข่ายทางสังคม และนำความรู้หรือบทเรียนที่ได้มาสร้างรูปแบบกิจกรรมป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน งานวิจัยของสิรินญา ศิริบูรณ์ (2562) ศึกษาวิจัยการถอดบทเรียนการแก้ปัญหายาเสพติด ในกองทุนแม่ของแผ่นดินอำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า กองทุนแม่ที่เข้มแข็ง เริ่มต้นจากผู้นำชุมชนและกลุ่มชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของปัญหายาเสพติด คณะกรรมการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และคนในชุมชนมีส่วนร่วมในด้านการแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน ตั้งแต่การค้นหาผู้เสพยา บำบัดเหยวยา และติดตามผล สอดคล้องกับงานวิจัยของเพ็ญศรี ฉิรินัง (2559) ศึกษาแนวทางการป้องกันปัญหายาเสพติดในชุมชน พื้นที่เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ จากการใช้การสนทนากลุ่มกับผู้นำชุมชน และประชาชนในเขตหนองแขม จำนวน 39 คน พบว่า แนวทางการป้องกันสารเสพติดในชุมชน มีแนวทางที่สำคัญได้แก่ 1) ร่วมกันกำหนดพื้นที่เป้าหมายการป้องกันอย่างเหมาะสม 2) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพึ่งตนเองร่วมกัน 3) การมีส่วนร่วมของภาครัฐและเอกชน ในการระดมทรัพยากรทำงานร่วมกัน 4) การพัฒนากิจกรรมหลากหลายด้านการป้องกัน การแก้ไข ปัญหา การบำบัดรักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดเพื่อป้องกันการติดยาซ้ำ 5) การใช้ศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในชุมชนและ 6) การสร้างแผนพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการและยั่งยืน และงานวิจัยของอุสา สุทธิสาคร, เอกธิป สุชวารี, สิริรัตน์ จรรย์รัตน์, ปาจารย์ หวังรุ่งกิจ, และรติรัตน์ มหัทธทรัพย์ (2561) ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนกองทุนแม่ของแผ่นดินในเขตกรุงเทพมหานคร 6 ชุมชน โดยการวิจัยเชิงคุณภาพในชุมชนริมทางรถไฟสายท่าเรือ เขตคลองเตย ชุมชนก้าวใหม่พัฒนาบึงปรัง เขตหนองจอก ชุมชนวัดอัมพวา เขตบางกอกน้อยและชุมชนมัสยิดนูรุลยาเก็น เขตจอมทอง ชุมชนกองขะหนองแขม เขตหนองแขมและชุมชนหมู่บ้านรางไฟ เขตบางบอน พบว่า ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ดังนี้ 1) การบูรณาการองค์ความรู้ด้านการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดและองค์ความรู้อื่นที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน 2) ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนมีการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาตนเอง 3) การเรียนรู้จากการสังเกตตัวแบบในชุมชนและการสร้างภูมิคุ้มกันให้เยาวชน 4) การมีเครือข่ายทางสังคมในการสนับสนุนชุมชน 5) การนำทุนทางสังคมและอัตลักษณ์ชุมชนมาใช้ในการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน

อย่างไรก็ดี จากสถานการณ์ปัญหายาเสพติดที่ยังมีความรุนแรงอยู่ในปัจจุบัน การพัฒนาศักยภาพชุมชนกองทุนแม่ในการเป็นศูนย์เรียนรู้เพื่อการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนจึงมีความสำคัญในการต่อสู้และ

สกัดกั้นการแพร่ขยายอิทธิพลของยาเสพติด การสำรวจเบื้องต้นในปี พ.ศ.2563 พบว่า ชุมชนกองทุนแม่ที่มีศักยภาพพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ทั้งจากกองทุนแม่เดิมมีการแต่งตั้งและคัดเลือกจากเขตตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 และยังคงดำเนินงานอย่างต่อเนื่องรวมทั้งกองทุนแม่ที่ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ในภายหลังและกองทุนแม่ที่มีศักยภาพพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดมี 25 ชุมชน (สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กรุงเทพมหานคร, 2563) ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดินที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางพัฒนาบุคลากรให้สามารถยกระดับการทำงานกองทุนแม่ให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น และเพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้กองทุนแม่ในพื้นที่กรุงเทพมหานครต่อไป

บททวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดกองทุนแม่ของแผ่นดิน

กองทุนแม่ของแผ่นดินมีที่มาจากกรณีที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงห่วงใยต่อปัญหายาเสพติดที่แพร่ระบาดในสังคมไทย ราวปี พ.ศ.2546 เสด็จแปรพระราชฐานเยี่ยมพสกนิกรในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเสด็จเยี่ยมราษฎรในหมู่บ้าน อ.วังสามหมอ จ.อุดรธานี ที่เคยมีปัญหายาเสพติดและสามารถแก้ไขปัญหได้ด้วยแนวทางสันติวิธี ทำให้ผู้เคยค้าเคยเสภาพปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมาเป็นพลังช่วยแก้ไขปัญหายาเสพติดในหมู่บ้านของตน ทรงพอพระราชหฤทัยในการแก้ไขปัญห ด้วยวิธีนี้มาก ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ผ่านเลขาธิการ ป.ป.ส. ขณะนั้น เพื่อให้เป็นประโยชน์ของหมู่บ้านและชุมชน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด หน่วยงานเกี่ยวข้องและชุมชนมีความเห็นร่วมกันว่า พระราชทรัพย์ที่ได้รับพระราชทานเป็นมงคลสูงสุด เสมือนพระราชปณิธานของพระองค์ที่ทรงให้มีการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในหมู่บ้านและชุมชน หากนำไปไว้ที่หมู่บ้านและชุมชน จะเป็นขวัญกำลังใจที่จะดำเนินการให้พระราชปณิธานของพระองค์บรรลุผล เกิดความสงบสุข ร่มเย็น ปราศจากปัญหายาเสพติดในหมู่บ้าน/ชุมชน จึงได้เรียกพระราชทรัพย์พระราชทานนี้ว่า “กองทุนแม่ของแผ่นดิน” และเรียกชื่อหมู่บ้านและชุมชนที่ได้รับกองทุนแม่ของแผ่นดินว่า “หมู่บ้านกองทุนแม่ของแผ่นดิน” ตั้งแต่ปี พ.ศ.2547-2563 มีการดำเนินงานของกองทุนแม่ของแผ่นดินแล้ว 12,189 กองทุน กองทุนแม่ของแผ่นดินในกรุงเทพมหานครเริ่มดำเนินการ ราวปี พ.ศ.2548 ปัจจุบันมีกองทุนแม่ฯ 848 ชุมชน จากชุมชนในกรุงเทพมหานครทั้งหมด 2,066 ชุมชน (สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กรุงเทพมหานคร, 2563)

ปรัชญาแนวคิดกองทุนแม่ของแผ่นดินมีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ เงินขวัญถุงพระราชทาน ทุนศรัทธา และทุนปัญญา (กรมการพัฒนาชุมชน, 2555)

เงินขวัญถุงพระราชทาน เป็นพระราชทรัพย์ที่พระราชทานให้กับหมู่บ้านและชุมชน โดยสำนักงาน ป.ป.ส. ได้สมทบงบประมาณส่วนหนึ่งนำมาจัดสรรให้กับหมู่บ้านและชุมชนแห่งละ 8,000 บาท เป็นเงินพระราชทาน อันเป็นสัญลักษณ์แห่งพระมหากรุณาธิคุณ ถือเป็นเงินศักดิ์สิทธิ์ที่เก็บไว้เป็นเงินขวัญถุงในหมู่บ้าน/ชุมชน

ทุนศรัทธา เป็นเงินที่ราษฎรในหมู่บ้านและชุมชนที่ได้รับกองทุนแม่ของแผ่นดิน ร่วมกันบริจาคอย่าง

ต่อเนื่อง รวบรวมด้วยพลังความศรัทธา สมทบเข้ากองทุนแม่ของแผ่นดินในแต่ละหมู่บ้าน/ชุมชน เป็นการแสดงออกถึงทุนทางสังคมของหมู่บ้าน/ชุมชนที่ไม่ต้องการให้มีปัญหาเสพติดในหมู่บ้านอย่างเป็นรูปธรรม

ทุนปัญญา เป็นเงินที่ราษฎรในหมู่บ้าน และชุมชนดังกล่าว คิดค้นขึ้นด้วยภูมิปัญญาของตนเองในการระดมทุนเพื่อขยายกองทุนให้งอกเงยขึ้น จนสามารถนำไปใช้จ่ายเพื่อการแก้ไข ปัญหาเสพติดของหมู่บ้านได้อย่างเพียงพอต่อไป

แนวคิดด้านทุนทางสังคม

Putnam (1993) เห็นว่า ทุนทางสังคมเป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (trust) บรรทัดฐาน (norms) และเครือข่าย (networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพสังคมและความร่วมมือในการดำเนินงาน ทุนทางสังคมเกิดจากคนในสังคมมีระบบคิดและค่านิยมที่ดีร่วมกัน การมีเครือข่ายจะช่วยลดต้นทุนและเพิ่มศักยภาพในการทำงาน ทำให้องค์กรชุมชนเข้มแข็งและมีพลังมากขึ้น

วรวิมล โรมรัตน์พันธุ์ (2548) เห็นว่า “ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในสังคมและมีการนำมาใช้ในมิติหลากหลาย ครอบคลุมสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ และมิติที่เป็นนามธรรม ได้แก่ วัฒนธรรม ความรู้ สติปัญญา จิตใจ ทุนทางสังคมก่อให้เกิดพลังและขับเคลื่อนชุมชนให้พัฒนาสู่ความเข้มแข็งได้ รวมทั้งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน” (น. 46) สอดคล้องกับชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543) เห็นว่า “ทุนทางสังคม หมายถึง สถาบันทางสังคมและรูปแบบความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน ทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ที่ชอบธรรมต่อแบบแผนการจัดการทรัพยากร เพื่อสร้างความกลมกลืนและลดความขัดแย้งในชุมชน อีกนัยหนึ่งยังหมายถึง วิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน รวมทั้งวิถีความสามารถในการจัดองค์กร ประชาชนชาวบ้านและภูมิปัญญาพื้นบ้าน” (น. 286) ขณะที่ สถาบันพระปกเกล้า (2560) เห็นว่า ทุนทางสังคมคือสิ่งดีที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล อาทิ ประชาชนชาวบ้าน เครือข่ายการรวมตัวในประชาคม บรรทัดฐาน ความไว้วางใจ ส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพในการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน

โดยสรุป ทุนทางสังคมมีความหมายครอบคลุมทั้งมิติของรูปธรรมและนามธรรม ครอบคลุมมิติของเศรษฐกิจสังคมและการปกครอง ทุนทางสังคมจึงเป็นได้ทั้งมรดกภูมิปัญญา ค่านิยมวัฒนธรรมอันดี ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีต่อกัน เกื้อกูล เอื้ออาทรกัน รวมถึงทุนสาธารณะอันหมายรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลในชุมชน ทั้งยังเป็นพลังและกระบวนการทางสังคมที่นำมาพัฒนาให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

แนวคิดด้านการเรียนรู้และการจัดการความรู้

การเรียนรู้ คือ การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิดและพฤติกรรม จากการได้รับประสบการณ์ การเรียนรู้จึงมีขอบเขตรวมทั้งกระบวนการเรียนรู้ (learning process) หรือการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือใช้วิธีการต่าง ๆ ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และยังหมายรวมถึง ผลการเรียนรู้ (learning outcome) ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจในสาระต่าง ๆ ความสามารถ ทักษะ ความรู้สึก และเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ (ทีศนา แคมมณี, 2545)

การจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) หมายถึง การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กรซึ่งกระจายอยู่ในตัวบุคคล หรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้และปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด โดยความรู้มี 2 ประเภท (มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะวิทยาศาสตร์, งานนโยบายและพัฒนาคูณภาพ, 2561) คือ

1. ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวของแต่ละบุคคล เกิดจากประสบการณ์ การเรียนรู้ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรยาก แต่พัฒนาและแบ่งปันกันได้ เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือ การคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้งจึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม

2. ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผล ผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ จนเป็นหลักทั่วไป สามารถรวบรวมและถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี หนังสือ คู่มือต่าง ๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม

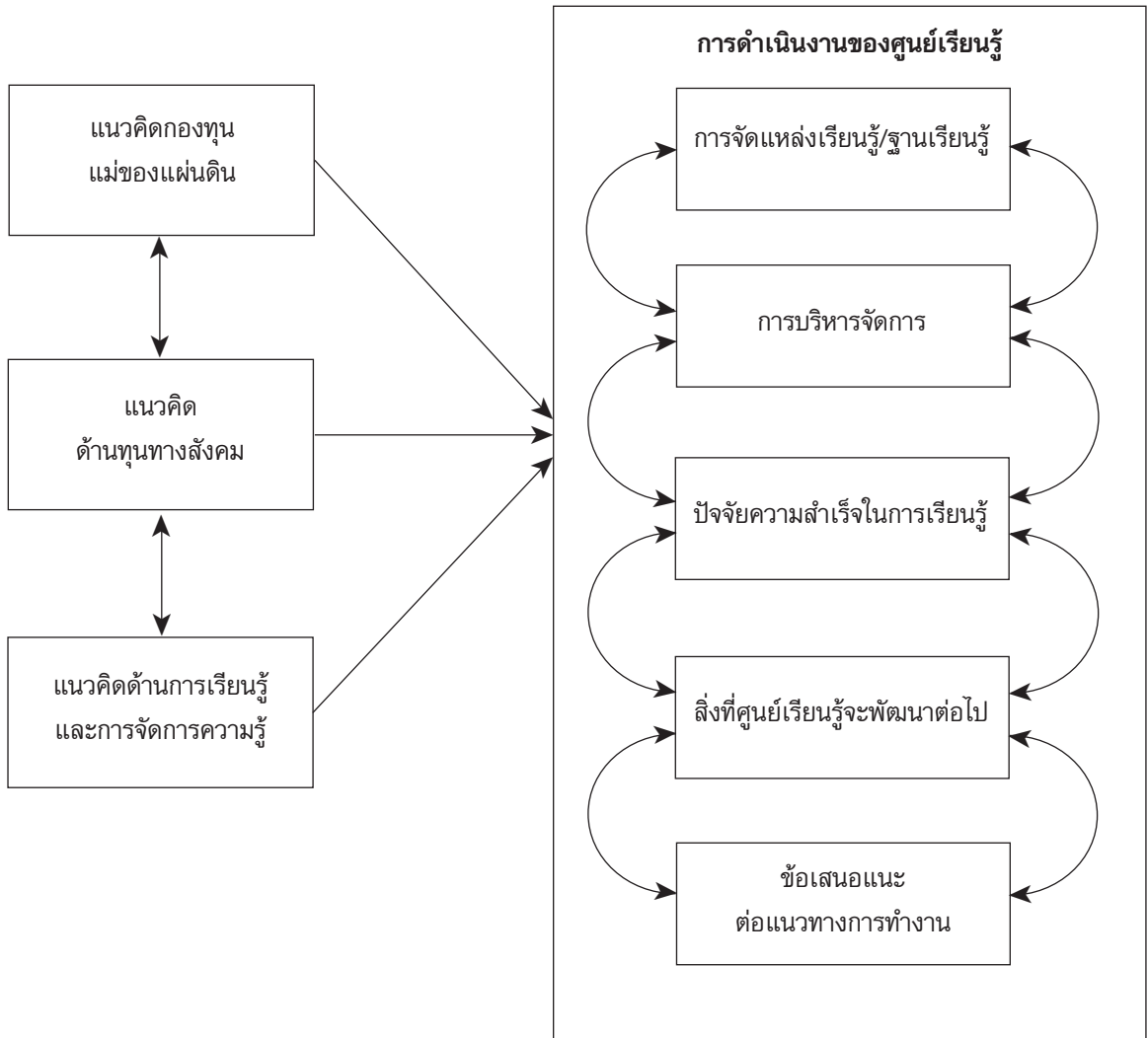
ในบริบทการจัดการความรู้ของชุมชนนั้น กรมการพัฒนาชุมชน (2559) เห็นว่า “การจัดการความรู้ของชุมชน คือ การรวบรวมองค์ความรู้ของชุมชน เพื่อเป็นคลังแห่งความรู้ และคลังแห่งปัญญาในการนำไปถ่ายทอดแก่ผู้คนในและนอกชุมชน เพราะองค์ความรู้นี่เองจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความยั่งยืน ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติต่อไป” (น. 5) สอดคล้องกับ ปารีชาติ วลัยเสถียร (2549) เห็นว่า การจัดการความรู้ของชุมชนมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือ เป็นกระบวนการเพิ่มคุณค่าให้กับภูมิปัญญาและประสบการณ์ของชุมชนและการแสวงหาสืบค้นความรู้จากแหล่งอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้ประโยชน์กับชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดินที่ดำเนินการอยู่ในกรุงเทพมหานครปัจจุบัน ด้านการจัดแหล่งในการเรียนรู้/ฐานในการเรียนรู้ กระบวนการบริหารจัดการ ปัจจัยความสำเร็จในการเรียนรู้ตลอดจนสิ่งที่ศูนย์เรียนรู้จะพัฒนาต่อไป

2. เพื่อมีข้อเสนอแนะต่อทิศทางและแนวทางในภาพรวมต่อการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้กองทุนแม่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร

กรอบแนวคิดในการวิจัย แสดงดังภาพที่ 1 ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย เป็นการศึกษาศูนย์เรียนรู้ในกรุงเทพมหานครจำแนกตาม 6 กลุ่มพื้นที่ จำนวน 25 ศูนย์เรียนรู้ในกรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 221 คน ดำเนินการวิจัยตั้งแต่ 1 ตุลาคม 2563- 28 กุมภาพันธ์ 2564 ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์กลุ่ม คือ คณะกรรมการกองทุนแม่และผู้อาศัยในชุมชนที่ได้

รับประโยชน์จากการทำงานกองทุนแม่ทั้ง 25 ชุมชนและนักพัฒนาสังคมจากเขตที่ดูแลศูนย์เรียนรู้ 1 คน แต่ละชุมชนสัมภาษณ์กลุ่มชุมชนละ 8 คน จาก 25 ชุมชน รวม 200 คน

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานและข้อเสนอแนะต่อทิศทางการพัฒนาศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดินในกรุงเทพมหานครจัดขึ้น ณ ห้องประชุมสำนักงาน ปปส.กทม. เชิญผู้แทนจากศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ฯศูนย์ละ 2 คนและนักพัฒนาสังคมที่ดูแลศูนย์เรียนรู้ 1 คน โดยมีผู้แทนสำนักพัฒนาสังคมจากกรุงเทพมหานคร 9 คน เจ้าหน้าที่ ปปส.กทม. 7 คน และคณะนักวิจัย 5 คน เข้าร่วม รวมผู้เข้าร่วมในกระบวนการวิจัยนี้ 221 คน จากสถานการณ์ Covid-19 จึงต้องจัดแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็น 3 ครั้งในวันที่ 15, 19 และ 23 กุมภาพันธ์ จำกัดผู้เข้าร่วมครั้งละไม่เกิน 40 คน วันที่ 15 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มพื้นที่กรุงเทพมหานครและกรุงเทพมหานคร 9 ศูนย์เรียนรู้ วันที่ 19 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มพื้นที่กรุงเทพตะวันออกและกรุงเทพใต้ 8 ศูนย์เรียนรู้ และวันที่ 23 แลกเปลี่ยนเรียนรู้กลุ่มพื้นที่กรุงเทพกลางและกรุงเทพเหนือ 8 ศูนย์เรียนรู้

เกณฑ์ในการคัดเลือกศูนย์เรียนรู้ คัดเลือกจากนักพัฒนาสังคมในแต่ละเขตร่วมกับคณะทำงาน ปปส.กทม. โดยเป็นศูนย์เรียนรู้ที่เคยได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 ของกรุงเทพมหานครและยังดำเนินงานจนถึงปัจจุบันรวมทั้งศูนย์เรียนรู้ใหม่และหรือชุมชนกองทุนแม่ที่มีศักยภาพในการดำเนินงานดีพอที่จะได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดรวม 25 แห่งจำแนกตาม 6 กลุ่มพื้นที่ในการดำเนินงานของ ปปส.กทม. ดังนี้ 1) กลุ่มพื้นที่กรุงเทพมหานคร ได้แก่ ชุมชนวัดบูรณาวาส เขตทวีวัฒนา ชุมชนวัดอัมพวา เขตบางกอกน้อย ชุมชนศาลเจ้าพ่ออู่ย้ เขตตลิ่งชัน และชุมชนเจริญรัตน์ 5 เขตคลองสาน 2) กลุ่มพื้นที่กรุงเทพมหานคร ได้แก่ ชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม ชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ ชุมชนหมู่บ้านรางไฟและชุมชนชอยก้านันแม่นัน 13 เขตบางบอน และชุมชนเคหะชุมชนธนบุรี 1 ส่วนที่ 1 เขตบางขุนเทียน 3) กลุ่มพื้นที่กรุงเทพตะวันออก ได้แก่ ชุมชนก้าวใหม่พัฒนาบึงปรัง เขตหนองจอก ชุมชนหมู่บ้านพูน เขตคลองสามวา ชุมชนสุขสันต์ 26 เขตบางกะปิ ชุมชนสุขาภิบาล 2 (ชอยโรงถ่าน) เขตประเวศ และชุมชนมุสลิมสัมพันธ์ เขตสะพานสูง 4) กลุ่มพื้นที่กรุงเทพใต้ ได้แก่ ชุมชนริมทางรถไฟสายท่าเรือ เขตคลองเตย ชุมชนศาลาลอย เขตวัฒนา ชุมชนแย้มสรวล เขตพระโขนง 5) กลุ่มพื้นที่กรุงเทพกลาง ได้แก่ ชุมชนชอยแสนสุข เขตดินแดง ชุมชนหมู่บ้านพลับพลา เขตวังทองหลาง ชุมชนบ้านพักองค์การทอผ้า เขตดุสิต และชุมชนวัดไผ่ตัน เขตพญาไท 6) กลุ่มพื้นที่กรุงเทพเหนือ ได้แก่ ชุมชนชอยพัชรภา เขตหลักสี่ ชุมชนศิริชัย เขตบางเขน ชุมชนเสนานิคม 2 เขตจตุจักร และชุมชน นปอ. เขตดอนเมือง

การวิจัยได้รับการรับรองโครงการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ตามเอกสารรับรองเลขที่ A04006/2563 เพื่อเป็นการปกป้องและคุ้มครองสิทธิของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างในการสัมภาษณ์คณะผู้ปฏิบัติงานในชุมชนกองทุนแม่ มีรายละเอียดดังนี้

- ประวัติความเป็นมา การเริ่มดำเนินงาน บริบทของชุมชน ก่อนพัฒนามาเป็นศูนย์เรียนรู้ กลไกการทำงานของคณะทำงาน
 - การพัฒนามาเป็นศูนย์เรียนรู้ จุดเด่นของศูนย์เรียนรู้ชุมชนกองทุนแม่ และฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ
 - กระบวนการบริหารจัดการ การถ่ายทอดความรู้ของศูนย์ วิทยากรประจำศูนย์
 - องค์ความรู้ที่มีและการต่อยอดการพัฒนาของศูนย์เรียนรู้
 - สิ่งที่ศูนย์เรียนรู้ต้องการพัฒนาและรับการสนับสนุน
 - เครือข่ายความร่วมมือและการพัฒนาเครือข่าย
2. แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างในการสัมภาษณ์สมาชิก/ผู้ได้ประโยชน์จากการทำงานชุมชนกองทุนแม่
- ผลงานเด่นของศูนย์เรียนรู้
 - ปัจจัยความสำเร็จของศูนย์เรียนรู้
 - ประโยชน์ที่ตนเองและชุมชนได้รับจากการทำงานของศูนย์เรียนรู้
 - การมีส่วนร่วมของชุมชนในศูนย์เรียนรู้ ความภาคภูมิใจของชุมชน
 - สิ่งที่ต้องการให้ศูนย์เรียนรู้พัฒนาต่อยอดต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการจำแนกประเภทข้อมูลหรือการจัดหมวดหมู่ข้อมูล มีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสามเส้า (Triangulation) จากแหล่งข้อมูลที่มาจากผู้ปฏิบัติงานในชุมชน นักพัฒนาชุมชนและเจ้าหน้าที่ ปปส. และที่มั่นกวิจัยว่าข้อมูลที่ได้มีความสอดคล้องกัน

ผลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

1.1 ผลการวิจัยด้านการจัดแหล่งในการเรียนรู้/ฐานในการเรียนรู้ ดังนี้

ศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดินมีกระบวนการเรียนรู้ในการจัดแหล่งเรียนรู้/ฐานเรียนรู้ที่หลากหลายตามอัตลักษณ์และบริบทพื้นที่ของชุมชนที่มีความแตกต่างกัน จำแนกได้เป็น 12 ฐานเรียนรู้ที่นำมาป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนไปพร้อมกัน (ตารางที่ 1) พบฐานเรียนรู้ ที่มีการดำเนินการมากที่สุดเรียงตามลำดับ ดังนี้ ฐานเรียนรู้ด้านการเฝ้าระวัง มีการดำเนินการในทุกชุมชน รองลงมาได้แก่ ฐานเรียนรู้ด้านงานเยาวชน (ดำเนินการใน 20 ชุมชน) ฐานเรียนรู้ด้านครอบครัว (ดำเนินการใน 18 ชุมชน) ฐานเรียนรู้ด้านการส่งเสริมอาชีพและฐานเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและงานประดิษฐ์ (ดำเนินการใน 16 ชุมชนเท่ากัน) ฐานเรียนรู้ด้านศาสนา (ดำเนินการใน 14 ชุมชน) ฐานเรียนรู้ด้านสุขภาพ ผู้สูงอายุ (ดำเนินการใน 12 ชุมชน) ฐานเรียนรู้ด้านการออม การเงินและฐานเรียนรู้ด้านชุมชนบำบัด (ดำเนินการใน 11 ชุมชนเท่ากัน) ฐานเรียนรู้ด้านการเกษตร (ดำเนินการใน 9 ชุมชน) ฐานเรียนรู้ด้านศูนย์เด็กเล็ก (ดำเนินการใน 8 ชุมชน) และฐานเรียนรู้ด้านการจัดการขยะ สิ่งแวดล้อม มีการดำเนินการน้อยที่สุด (ดำเนินการใน 5 ชุมชน)

ตารางที่ 1 ฐานการเรียนรู้ที่พบใน 25 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนกองทุนแม่ของแผ่นดินในกรุงเทพมหานคร

ศูนย์เรียนรู้	เฝ้าระวัง	เยาวชน	ครอบครัว	อาชีพ	วัฒนธรรม	ศาสนา	ผู้สูงอายุ สุขภาพ	ชุมชน บำบัด	การ ออม	เกษตร	ศูนย์เด็ก	ขยะ/ สวล.
กลุ่มพื้นที่กรุงเทพมหานครเหนือ												
วัดปุณณวาส	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
วัดอัมพวา	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-
ศาลเจ้าพ่อจ้อย	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	-	✓
เจริญรัตน์ 5	✓	✓	-	✓	✓	-	-	-	-	✓	-	✓
กลุ่มพื้นที่กรุงเทพมหานครใต้												
หนองแขม	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	-	✓	✓
พูนบำเพ็ญ	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	-	✓
เคหะธนบุรี 1	✓	-	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-
หมู่บ้านรางไฟ	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	-	-
กำนันแมน 13	✓	✓	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-
กลุ่มพื้นที่กรุงเทพตะวันออก												
บึงปรัง	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	-	✓	-	-
หมู่บ้านพูน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	-	-	-
สุขสันต์ 26	✓	-	✓	-	-	✓	✓	-	✓	-	✓	-
สุชาภิบาล 2	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-	-
มุสลิมสัมพันธ์	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-
กลุ่มพื้นที่กรุงเทพใต้												
ริมทางรถไฟ	✓	✓	-	✓	-	-	-	✓	-	-	✓	-
ศาลาลอย	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓
แย้มสรวล	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-
กลุ่มพื้นที่กรุงเทพกลาง												
แสนสุข	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	-
พลับพลา	✓	✓	-	✓	-	-	-	-	✓	✓	✓	-
องค์การทอผ้า	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	-	-	-
วัดไผ่ตัน	✓	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
กลุ่มพื้นที่กรุงเทพเหนือ												
ชอยพัชราภา	✓	✓	-	-	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	-
ศิริชัย	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	-	-	-	-	-
เสนานิคม 2	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-
นปอ.	✓	✓	-	✓	-	-	-	-	-	✓	-	-

1) ฐานเรียนรู้ด้านการเฝ้าระวัง พบในทุกชุมชนแต่บางชุมชนมีบทเรียนน่าสนใจ อาทิ ชุมชนพัชรภา มีพื้นที่ติดริมคลองมียาเสพติดกระจายทั่วทำให้ต้องร่วมมือกับชุมชนข้างเคียง จึงเกิดการเฝ้าระวังกันเป็นกลุ่มชุมชนในเขตหลักสี่ถึง 78 ชุมชน ชุมชนสุขาภิบาล 2 มีตำรวจชุมชนดูแลดี เด็กในชุมชนไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดและเติบโตมาที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี ชุมชนแยมสรวล เป็นชุมชนเสี่ยง ประธานชุมชนแก้ไขปัญหาโดยใช้วินมอเตอร์ไซด์ ตาลัปประตราว 80 คันซึ่งเป็นผู้ปกครองเยาวชนคอยสอดส่องดูแล

2) ฐานเรียนรู้ด้านงานเยาวชน มีการดำเนินงานในศูนย์เรียนรู้ส่วนใหญ่ ชุมชนริมทางรถไฟสายท่าเรือ ชุมชนวัดอัมพวาและชุมชนศาลาลอย มีเยาวชนทำงานคู่ขนานกับผู้ใหญ่

3) ฐานการเรียนรู้ด้านการดูแลครอบครัว ชุมชนวัดปรณาวาส มีข้อสรุปจากการทำงาน “ปัญหา ยาเสพติดเกิดจากครอบครัว” จึงเน้นการสร้างความปลอดภัยในครอบครัว ชุมชนเสนานิคม 2 มีผู้อาวุโสให้คำปรึกษาครอบครัว

4) ฐานเรียนรู้ด้านการส่งเสริมอาชีพ หลายชุมชนมีศักยภาพในการผลิตสินค้าที่มีคุณภาพ แต่ยังขาดช่องทางจำหน่าย ชุมชนส่วนใหญ่ต้องการความช่วยเหลือในการพัฒนาเทคโนโลยีการขายออนไลน์

5) ฐานเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และงานประดิษฐ์ ฝั่งธนบุรีมีความโดดเด่นด้านศิลปวัฒนธรรม อาทิ ชุมชนวัดปรณาวาสมีชื่อเสียงด้านโขนเด็ก ชุมชนศาลเจ้าพ่อจุกมีโขนเด็กและหุ่นละครเล็กแสดงที่ตลาดน้ำตลิ่งชัน ชุมชนวัดอัมพวามีสิงโตและกลองยาว ชุมชนพูนบำเพ็ญมีบ้านดนตรีไทยและนาฏศิลป์

6) ฐานเรียนรู้ด้านศาสนา ชุมชนวัดปรณาวาสเป็นชุมชนวิถีพุทธ ชุมชนศาลาลอยและมุสลิมสัมพันธ์ นำหลักการศาสนาอิสลามมาใช้ในการดำเนินชีวิตและหากเกี่ยวข้องกับยาเสพติดจะต้องออกไปจากชุมชน

7) ฐานเรียนรู้ด้านสุขภาพ ผู้สูงอายุ เป็นฐานเรียนรู้ที่อาจมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเพราะประชากรเริ่มเข้าสู่สังคมสูงวัย พบว่า ชุมชนศิรัชย์กับชุมชนเสนานิคม 2 มีความโดดเด่น เรื่องกิจกรรมการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ

8) ฐานเรียนรู้ด้านชุมชนบำบัด ชุมชนหนองแขมกับชุมชนแสนสุข มีองค์ความรู้ที่อื่นสามารถถอดบทเรียนหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ ขณะที่หลายชุมชนมีการดำเนินการด้านชุมชนบำบัด

9) ฐานเรียนรู้ด้านการเงิน การออม หลายชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์และมีรายได้หรือส่วนต่างจากการดำเนินงาน สามารถนำกำไรมาจัดสรร แบ่งเข้ากองทุนแม่ฯและพัฒนาชีวิตคนในชุมชนได้

10) ฐานเรียนรู้ด้านการเกษตร เกษตรนอกเมืองอาจดำเนินการตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเต็มรูปแบบ แต่เกษตรในเมืองสามารถทำได้ ด้วยการปลูกพืชผักสวนครัว ลดรายจ่ายในครัวเรือน

11) ฐานเรียนรู้ด้านการพัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน ชุมชนวัดปรณาวาส มีศูนย์เด็กเล็กที่ชุมชนก่อตั้งมากกว่า 30 ปี มีชื่อด้านคุณภาพในการดูแลเด็ก เช่นเดียวกับชุมชนริมทางรถไฟสายท่าเรือที่ให้ความสำคัญกับศูนย์เด็กเล็ก

12) ฐานเรียนรู้ด้านการจัดการขยะ สิ่งแวดล้อม เริ่มมีความสำคัญมากขึ้นในวิถีเมืองปัจจุบัน แต่เป็นฐานเรียนรู้ที่ยังมีการดำเนินการน้อยที่สุด ชุมชนศาลาลอย มีการจัดการขยะทั้งชุมชนมาเป็นเวลาร่วม 10 ปี จนขยะลดลง ชุมชนพูนบำเพ็ญมีนวัตกรรม “ถังดักจับไขมัน” ไม่ให้ไขมันจากครัวเรือนลงไปแม่น้ำลำคลอง

1.2 ผลการวิจัยด้านกระบวนการบริหารจัดการ พบว่า ศูนย์การเรียนรู้ฯ มีกระบวนการบริหารจัดการดังนี้

1) มีการทำงานเชิงรุกในการป้องกันแก้ไขปัญหาเสพติด โดยเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกและคนในชุมชน การทำงานเป็นทีมและความรักสามัคคี

2) มีการวางแผนการดำเนินงาน และติดตามผลการดำเนินงาน โดยกำหนดให้จัดประชุมติดตามผลการดำเนินงานของชุมชนต่อเนื่อง สม่ำเสมอ

3) มีการบูรณาการกิจกรรมกองทุนแม่ให้สอดประสานกับกิจกรรมของชุมชน โดยเน้นการใช้ทรัพยากรของชุมชนในการดำเนินการก่อน อาทิ เงินทุนดำเนินการมาจากเงินค่ากิจกรรมชุมชนแต่ละเดือน การบูรณาการเงินกองทุนหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่มีด้วยกันในชุมชน บางที่มีวิสาหกิจชุมชน หรือกองทุนออมทรัพย์ที่นำส่วนหนึ่งของรายได้มาดำเนินงานกองทุนแม่ ทำให้ดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง

4) การบริหารจัดการโดยยึดหลักการดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเศรษฐกิจในครัวเรือน สร้างภูมิคุ้มกันด้านอาชีพรายได้

5) มีการบริหารจัดการโดยการทำงานร่วมกันเครือข่ายในพื้นที่หรือเครือข่ายอื่นที่สนับสนุนเช่นเครือข่ายวิชาการ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน

1.3 ผลการวิจัยด้านปัจจัยความสำเร็จในการเรียนรู้ พบว่า ปัจจัยความสำเร็จในการทำงานเกิดจาก

1) ผู้นำมีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีองค์ความรู้และประสบการณ์ทั้งด้านยาเสพติดและด้านอื่น ๆ ที่สามารถนำมาพัฒนาชุมชนได้ มีความเสียสละอุทิศตนเป็นแบบอย่างและได้รับการยอมรับและไว้วางใจจากคนในชุมชน

2) คณะกรรมการทำงานอย่างเข้มแข็ง มีความรักสามัคคีและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมาก

3) มีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง กว้างขวางและมีประสิทธิภาพ ทั้งภาครัฐ เอกชน สถานศึกษาต่าง ๆ บางทีมีการทำความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันการศึกษา เป็นต้น

4) มีเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่พร้อมจะรับการถ่ายทอดและต่อยอดงานของชุมชน

1.4 สิ่งที่ศูนย์เรียนรู้ต้องการจะพัฒนาต่อไป

1) การพัฒนาด้านกายภาพ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมในชุมชนให้น่าอยู่ขึ้น

2) การพัฒนาด้านองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ช่วยป้องกันแก้ไขปัญหาเสพติดและพัฒนาคุณภาพชีวิต อาทิ การรวบรวมข้อมูลความรู้ด้านการบำบัดรักษา การพัฒนาชุดความรู้ด้านการลดอันตรายจากยาเสพติด (harm

reduction) การพัฒนาและขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนทั้งด้านการตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

- 3) การขยายเครือข่ายการทำงานให้กว้างขวางขึ้น
- 4) การพัฒนาแกนนำเยาวชนรุ่นใหม่

ผลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

ข้อสรุปต่อทิศทางและแนวทางการพัฒนาการทำงานของศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ในกรุงเทพมหานคร มีดังนี้

1. การพัฒนาให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่มีชีวิต ตอบสนองการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอก โดยเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติที่มีการดำเนินงานอยู่แล้วในชีวิตประจำวันไม่ได้ออกมาดูงานอย่างเดียว องค์กรที่ดีที่มีการมีผู้มาดูงานสม่ำเสมอจะทำให้ศูนย์การเรียนรู้มีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ
2. ควรเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับศูนย์การเรียนรู้อื่นทั้งกับเครือข่ายกองทุนแม่ด้วยกันและเครือข่ายอื่น ๆ อาทิ เครือข่ายยาเสพติดทั่วประเทศ เครือข่ายเยาวชน เครือข่ายสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
3. ควรพัฒนาคนทำงานและองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่จำเป็น เน้นการประชาสัมพันธ์งานด้านยาเสพติด ผลการดำเนินงานของชุมชนและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตคนในชุมชน
4. ควรให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของศูนย์เรียนรู้ ที่มีคนรุ่นใหม่มารับช่วงการทำงาน ทำให้การแก้ปัญหาทุกปัญหาของชุมชนดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง
5. ควรขยายศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดินให้ครอบคลุมทุกเขตพื้นที่ในกรุงเทพมหานคร
6. ควรพัฒนาคุณภาพของศูนย์เรียนรู้ให้มีคุณภาพใกล้เคียงกัน การลงพื้นที่ของนักวิจัย พบว่า ศูนย์เรียนรู้บางแห่งยังต้องพัฒนาด้านคุณภาพ โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

1. **ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1** การที่ศูนย์เรียนรู้ในกรุงเทพมหานครมีฐานการเรียนรู้ที่แตกต่างหลากหลาย บริหารจัดการเชิงรุก วางแผนติดตามงานสม่ำเสมอ โดยมีปัจจัยความสำเร็จจากผู้นำ มีวิสัยทัศน์ องค์ความรู้ประสบการณ์ ได้รับการยอมรับและไว้วางใจจากคนในชุมชน มีคณะกรรมการทำงานอย่างเข้มแข็ง มีความรักสามัคคีในชุมชน มีเครือข่ายทางสังคมเข้มแข็ง สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนได้นำ “ทุนทางสังคม” ที่แต่ละชุมชนมีมาสร้างการเรียนรู้ในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดให้เกิดขึ้นในชุมชน สอดคล้องกับที่สถาบันพระปกเกล้า (2560) เห็นว่า ทุนทางสังคมคือสิ่งดีที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล เครือข่ายการรวมตัว ความไว้วางใจ ส่งผลให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน เช่นเดียวกับงานวิจัยของรุ่งทิพย์ กล้าหาญ และบัญญัติ กล้าหาญ (2552) ที่ศึกษากระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยหลัก

พุทธธรรมในหมู่บ้านป่าไฟ ตำบลแม่โป่ง อำเภอต๋อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จากที่ประสบปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดมาก่อน แต่ชุมชนใช้ทุนทางสังคมดำเนินการ จนสามารถเป็นชุมชนต้นแบบในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดได้ ดังนั้น “ทุนทางสังคมจึงก่อให้เกิดพลังและขับเคลื่อนชุมชนให้พัฒนาสู่ความเข้มแข็งได้” (วรฤทธิ โรมรัตน์พันธุ์, 2548, น. 46)

2. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จากข้อเสนอแนะทิศทางการพัฒนาศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดินในกรุงเทพมหานคร คือ ศูนย์การเรียนรู้ควรมีการทำงานตอบสนองการเรียนรู้ทั้งคนภายในและภายนอก ควรมีการเชื่อมโยงเครือข่าย มีการพัฒนาคนและสืบต่องานสู่คนรุ่นใหม่ พัฒนาคุณภาพของศูนย์เรียนรู้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ อุกฤษณ์ ชาวแพรงน้อย (2562) ที่วิจัยการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายความร่วมมือในการป้องกันปัญหายาเสพติดของกองทุนแม่ของแผ่นดิน ในพื้นที่อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า การทำงานเครือข่ายการป้องกันปัญหายาเสพติดมีความสัมพันธ์กับผลสำเร็จในการดำเนินงานในระดับมากอย่างมีนัยสำคัญ สอดคล้องกับสิรินญา ศิริบุรณ์ (2562) ศึกษาวิจัยการถอดบทเรียนการแก้ปัญหาเสพติด กรณีศึกษา กองทุนแม่ของแผ่นดินอำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบปัจจัยเอื้อต่อความสำเร็จ คือ การสร้างเครือข่ายกองทุนแม่ของแผ่นดิน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การพึ่งตนเอง การบริการจัดการที่ดี และ สอดคล้องกับงานวิจัยของอุสา สุทธิศาสตร์ และคณะ (2561) ที่ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนกองทุนแม่ของแผ่นดินในเขตกรุงเทพมหานคร ใน 6 ชุมชนกองทุนแม่ต้นแบบของ ปปส. กทม. พบว่า ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาตนเอง อยู่เสมอ มีเครือข่ายทางสังคมในการสนับสนุน รวมทั้งการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการเรียนรู้ของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. จากผลการวิจัยฐานเรียนรู้ที่มีการดำเนินการน้อย ควรมีการดำเนินการเพิ่มโดยเฉพาะอย่างฐานเรียนรู้ด้านการจัดการขยะ สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญในสังคมเมืองเช่นกรุงเทพมหานครและฐานเรียนรู้อื่น ได้แก่ ฐานเรียนรู้ด้านสุขภาพ ผู้สูงอายุ ฐานเรียนรู้ด้านการออม การเงินและฐานเรียนรู้ด้านชุมชนบำบัด ฐานเรียนรู้ด้านการเกษตร

2. ผู้ปฏิบัติงานในศูนย์เรียนรู้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญ ควรมีการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรที่ทำงานกองทุนแม่อย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการทำงาน กระบวนการคิดสร้างสรรค์และเทคโนโลยีเพื่อให้บุคลากรมีความสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชุมชนและการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดได้ดีขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กรุงเทพมหานคร (ปปส.กทม.) ปีงบประมาณ พ.ศ.2563

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2555). *แนวทางการดำเนินงาน “กองทุนแม่ของแผ่นดิน”*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2559). *คู่มือการจัดการความรู้ของชุมชน*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2543). *การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี.
- ทศนา เขมมณี. (2545). *ศาสตร์การสอน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2549). *กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ. (2557). *ศักยภาพชุมชนในการจัดการแก้ไขปัญหาเสพติด. รวมบทความการประชุมวิชาการระดับชาติ. ใน การประชุมวิชาการ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ครั้งที่ 4 (น. 300-305). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ฝ่ายวิจัยและการถ่ายทอดเทคโนโลยี.*
- เพ็ญศรี ฉรินัง. (2559). *แนวทางการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน พื้นที่หนองแขม กรุงเทพมหานคร. วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2(1), 39-49.*
- มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะวิทยาศาสตร์, งานนโยบายและพัฒนาคุณภาพ. (2561). *การจัดการความรู้ (KM). สืบค้นเมื่อ 26 สิงหาคม 2564, จาก https://quality.sc.mahidol.ac.th/plan_and_policy/km/*
- รุ่งทิพย์ กล้าหาญ และบัญชา กล้าหาญ. (2552). *รายงานการวิจัยกระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดด้วยหลักพุทธธรรมในหมู่บ้านป่าไผ่ ต.แม่โป่ง อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.*
- วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- วุฒิชชาติ ทอนศรี, ชูพักตร์ สุทธิสา, และกนกพร รัตนสุธีระกุล. (2557). *ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์เขมรกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 9(1), 93-103.*
- สถาบันพระปกเกล้า. (2560). *รายงานโครงการวิจัยค้นหาทุนทางสังคมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคใต้ของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2563). *แผนปฏิบัติการด้านการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด พ.ศ.2563*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง พ.ศ.2560-2564*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กรุงเทพมหานคร. (2563). *รายชื่อกองทุนแม่ของแผ่นดินในกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

สำนักงานศูนย์อำนวยการป้องกันและแก้ไขยาเสพติดกรุงเทพมหานคร. (2561). *แผนยุทธศาสตร์ชาติป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2561-2564*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

สิรินญา ศิริบูรณ์. (2562) *การถอดบทเรียนการแก้ปัญหายาเสพติด กรณีศึกษากองทุนแม่ของแผ่นดิน อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (การค้นคว้าอิสระ ปริญญาโทบัณฑิต ไม่ได้ดีพิมพ์)*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.

อุกฤษณ์ ชาวแพรกน้อย. (2562). การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายความร่วมมือในการป้องกัน ปัญหายาเสพติดของกองทุนแม่ของแผ่นดิน ในพื้นที่อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร. *วารสารเซนต์จอห์น*, 22(30), 86-102.

อุสา สุทธิสาคร, เอกธิป สุขวารี, สิริรัตน์ จรรย์รัตน์, ปาจริย์ หวังรุ่งกิจ, และรติรัตน์ มหาทรัพย์. (2561). *รายงาน การวิจัยกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนกองทุนแม่ของแผ่นดินในเขตกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กรุงเทพมหานคร (ปปส.กทม.).

Putnam, R. (1993). The prosperous community-social capital and public life. *American Prospect*, 13(4), 35-42.